

ΣΧΟΛΕΣ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
VINCENZO GRECO*

Από το 1974 βασική μέριμνα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ήταν - και εξακολουθεί να είναι - η αντιμετώπιση της τουρκικής απειλής. Όλες οι ελληνικές Κυβερνήσεις προσπάθησαν να αποτρέψουν την επανάληψη μιας επίθεσης και να περιορίσουν την δυσμενή, για την Ελλάδα, κατάσταση που δημιουργήσε η κατοχή της Κύπρου και η αυξημένη επιθετικότητα της Τουρκίας στο Αιγαίο.

Για το σκοπό αυτό, η στρατηγική της Ελλάδας υπήρξε πολυδιάστατη και συνδύασε την προσπάθεια ενδυνάμωσης των ενόπλων δυνάμεων της χώρας με ενέργειες στο πεδίο της πολυμερούς και διμερούς διπλωματίας. Σε σχέση με αυτή τη στρατηγική και τις προτεραιότητές της, υπήρξαν στη χώρα διαφορετικές αντιλήψεις που, σταδιακά και σχετικά αργά, εμφανίστηκαν ως δύο κυρίαρχες σχολές σκέψης με στέρεο θεωρητικό υπόβαθρο. Η συμμετοχή ακαδημαϊκών στις γραμμές τους ήταν, κατά την άποψη μας, σημαντική για τη θεωρητική τεκμηρίωση των δύο σχολών. Οι διεθνείς σπουδές αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα σχετικά αργά και μόνο από το 1981 παρατηρήθηκε μια εντυπωσιακή ανάπτυξη και εξάπλωσή τους¹. Στην δεκαετία του 1980, επικράτησε στον ακαδημαϊκό χώρο η ρεαλιστική θεωρία της ισχύος. Προς το τέλος της δεκαετίας, όμως, έκανε αισθητή την παρουσία της μια δεύτερη ομάδα ακαδημαϊκών που βρήκε την θεωρητική της θεμελίωση στο νέο λειτουργισμό και τις ιδέες του διεθνισμού και της αλληλεξάρτησης. Η εξέλιξη αυτή ήταν αποτέλεσμα της αντίληψης ότι υπήρχε ανάγκη προσαρμογής και εξοικείωσης της χώρας στις ευρωπαϊκές πρακτικές, σε αντίδραση προς τη ρεαλιστική σχολή που, κατά την άποψη τους, έσπρωχνε την Ελλάδα στη διεθνή απομόνωση.

Κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν διάφορα ονόματα για τις δύο σχολές, αλλά οι όροι που επικράτησαν φαίνεται να είναι «Ελληνοκεντρισμός» για την ρεαλιστική προσέγγιση και «Ευρωκεντρισμός»² για την νέο-λειτουργική προσέγγιση. Είναι όμως πράγματι έτσι;

Μια Υπόθεση Εργασίας

Ανατρέχοντας την ελληνική βιβλιογραφία και αρθρογραφία³, καθώς και από τα συμπεράσματα που προέκυψαν από προσωπικές συνεντεύξεις⁴, πραγματοποιήσαμε ένα διπολικό μοντέλο που αφορά τις δύο υπαρκτές κυρίαρχες τάσεις⁵ που, κατά την

* Ο Βιντσέντζο Γκρέκο είναι Ιταλός υποψήφιος διδάκτορας στην Ιστορία των Διεθνών Σχέσεων (Πανεπιστήμιο Φλωρεντίας) και βρίσκεται στην Ελλάδα ως υπότροφος της Ελληνικής Κυβέρνησης για το ακαδημαϊκό έτος 2001-2002. E-mail επικοινωνίας: vincenzogr70@hotmail.com

¹ Για μια συνοπτική εξιστόρηση, βλέπε: Κώνστας Δ., *Ελληνική και Ευρωπαϊκή Πολιτική 1991-1999: Αναλύσεις και Μαρτυρίες*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1999, σελ. 58-62.

² Ορολογία αυτή χρησιμοποιήθηκε από τον Θεόδωρο Κουλουμπή, βλέπε: *Κυπριακό: Λάθη, Διδάγματα και Προοπτικές*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 1996, σελ. 19.

³ Υπάρχει μεγάλος αριθμός άρθρων και συγγραμμάτων σε σχέση με τις θέσεις των δύο σχολών και δεν απαιτούμε να έχουμε εξαντλήσει όλη την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Στις υποσημειώσεις που ακολουθούν, δίνονται μόνο μερικά παραδείγματα.

⁴ Ο συγγραφέας αισθάνεται την ανάγκη να ευχαριστήσει όλους όσους δέχτηκαν να μιλήσουν μαζί του και τον βοήθησαν στην καλύτερη κατανόηση και αξιολόγηση αυτής της θεματικής, και ιδιαίτερα τους κ. κ. Χ. Γιαλλουρίδη, Α. Ηρακλείδη, Π. Ήφαιστο, Β. Θεοδωρόπουλο, Π. Ιωακειμίδη, Θ. Κουλουμπή, Α. Λαγγίδη, Σ. Περράκη, Π. Τσάκωνα, Χ. Τσαρδανίδη, Ε. Φακιολά.

⁵ Εδώ αναφερόμαστε στις κυρίαρχες σχολές σκέψης που γεννήθηκαν στο χώρο των ελληνικών διεθνών σπουδών. Βέβαια και άλλες προσπάθειες ταξινόμησης (εθνικισμός, λαϊκισμός, νέο ορθόδοξα,

άποψη μας, στηρίζουν διαφορετικές αντιλήψεις, ρητορικές και θεωρίες σε σχέση με τις διεθνείς σχέσεις και τα εθνικά θέματα⁶. Η εξωτερική πολιτική μίας χώρας όμως, είναι το αποτέλεσμα ενός εξαιρετικά πολύπλοκου μίγματος διαφορετικών παραγόντων (πολιτικών, οικονομικών, πολιτιστικών, κ.α.) και κάθε προσπάθεια ταξινόμησης σε σχολές σκέψης ενέχει αναγκαστικά ένα ποσοστό αυθαιρεσίας, εξυπηρετεί αναλυτικούς σκοπούς⁷ και δεν θα πρέπει να θεωρείται απόλυτη και να αποκλείει ενδιάμεσες θέσεις. Για αυτό το λόγο το μοντέλο που ακολουθεί θα πρέπει να εκληφθεί απλά ως μια χρήσιμη υπόθεση εργασίας (case study) για την μελέτη της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Σύμφωνα με το διπολικό μας σχήμα, τα θεωρητικά αξιώματα και οι θέσεις των δύο σχολών σε σχέση με τα εθνικά θέματα, θα μπορούσαν να συνοψιστούν:

α) Ελληνοκεντρισμός (Πολιτικός Ρεαλισμός-Θουκυδίδιο παράδειγμα⁸)

Αξιωματικές θέσεις: Πρόκειται για τη κλασική ρεαλιστική σχολή που θεωρεί το διεθνές σύστημα άναρχο, εξαιτίας της απουσίας μιας νομιμοποιημένης διεθνούς εξουσίας, και που υποστηρίζει ότι τα κράτη, ως ορθολογικά όντα που είναι, πρέπει να επιδιώκουν το εθνικό τους συμφέρον και την ασφάλεια τους. Οι διεθνείς οργανισμοί δεν επηρεάζουν σημαντικά τη συμπεριφορά των κρατών, αντίθετα τα τελευταία χρησιμοποιούν τους οργανισμούς αυτούς για την καλύτερη προώθηση των συμφερόντων τους. Ο καλύτερος τρόπος για την αποφυγή του πολέμου, ως αποτέλεσμα της αναπόφευκτης σύγκρουσης συμφερόντων ανάμεσα στα κυρίαρχα κράτη, είναι η εξισορρόπηση της ισχύος και η αποτροπή των ηγεμονικών, αναθεωρητικών και επιθετικών τάσεων⁹.

κτλ), που βασίζονται κυρίως σε πολιτιστικά κριτήρια, έχουν και αυτές την σημασία τους γιατί εκφράζουν τάσεις και εξαρτήσεις κοινωνικού περιεχομένου. Ενδιαφέρουσα είναι για παράδειγμα η αντιδυτική στάση της νεορθόδοξης σχολής. Για μερικές προσπάθειες ταξινόμησης αυτών των σχολών στην ελληνική βιβλιογραφία, παραπέμπουμε: Ηρακλείδης Α., *Η Ελλάδα και ο «εξ ανατολών κίνδυνος»*, Αθήνα, εκδ. Πόλις, 2001. Constandinides S., *Greek Foreign Policy: Theoretical Orientation and Praxis*, Etudes Helleniques/Hellenic Studies (University of Quebec/Canada), vol. 1, n. 1, Printemps/Spring 1996.

⁶ Ο καθηγητής Α. Ηρακλείδης κάνει μια ενδιαφέρουσα διάκριση ανάμεσα στο άκαμπο ρεαλισμό και στο ήπιο ρεαλισμό στην Ελλάδα, βλέπε: Ηρακλείδης Α., *Η Ελλάδα και ο «εξ ανατολών κίνδυνος»*, Αθήνα, εκδ. Πόλις, 2001. Θα θέλαμε να παρατηρήσουμε πως οι όροι αυτοί αποτελούν νεολογισμό και δεν υπάρχουν στην διεθνή βιβλιογραφία. Σε γενικές γραμμές, όμως, είμαστε σύμφωνοι με αυτή την άποψη, θεωρώντας πως η ευρωκεντρική σχολή προέκυψε από την διάσπαση της παλιάς ρεαλιστικής σχολής, ως αποτέλεσμα του εξευρωπαϊσμού και της αποδοχής της φιλελεύθερης θεωρίας του νεολειτουργισμού από κάποια μέλη της (υπό αυτή την έννοια η ευρωκεντρική σχολή θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί και σαν ήπιος φιλελευθερισμός). Επιθυμώντας, όμως, να αποφύγουμε τον κίνδυνο σύγχυσης ανάμεσα στην έννοια του ρεαλισμού και στην έννοια του πραγματισμού καθώς και για λόγους καλύτερης προσαρμογής στους σκοπούς της δικής μας εργασίας, εδώ επιχειρείται μια ελαφρώς διαφορετική προσέγγιση που δεν θίγει το ρεαλισμό/πραγματισμό της κάθε σχολής. Στη τελική ανάλυση, η ιστορία θα είναι ο κριτής της κάθε προσέγγισης.

⁷ Δεν είναι, έτσι, δυνατόν να κατατάξει κανείς τους πολιτικούς, μονολιθικά, στη μία ή στην άλλη σχολή. Μπορούμε να δούμε, για παράδειγμα, τον ίδιο πολιτικό να συμπεριφέρεται «ευρωκεντρικά» κατά την διάρκεια της τοποθέτησης του στο Υπουργείο των Εξωτερικών ή της Οικονομίας, και να συμπεριφέρεται «ελληνοκεντρικά» όταν βρεθεί εκτός κυβέρνησης ή μεταταθεί στο Υπουργείο Άμυνας.

⁸ Κατά τους Ελληνοκεντρικούς ο Θουκυδίδης είναι ο πατέρας του πολιτικού ρεαλισμού και εξακολουθεί να είναι επίκαιρος στις μέρες μας, βλέπε για παράδειγμα: Ήφαιστος Π., *Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Αθήνα, εκδ. Ποιότητα, 1999.

⁹ Στη διεθνή βιβλιογραφία, μεταξύ άλλων: Carr H. E., *The Twenty Years' Crisis*, New York, Harper and Row, 1945; Aron R., *Peace and War. A Theory of International Relations*, London, Weidenfeld and

Ελληνοτουρκικές σχέσεις¹⁰: Η Τουρκία είναι ο γεωπολιτικός αντίπαλος της Ελλάδας που εξακολουθεί να έχει αναθεωρητικές βλέψεις στο Αιγαίο, που κατέχει παράνομα ένα μέρος της Κύπρου και που, παρά τις δυσκολίες της, εξελίσσεται σε τοπική υπερδύναμη. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι Έλληνες καλούνται να βρίσκονται σε συνεχή επαγρύπνηση και το ελληνικό κράτος να επενδύσει στην άμυνα για την ανάσχεση και αποτροπή της Τουρκίας. Η ελληνική στρατηγική θα πρέπει να βασίζεται κυρίως σε μια αξιόπιστη στρατιωτική δύναμη και σε ένα δίκτυο συμμαχιών που θα βοηθάει στην εξισορρόπηση της στρατιωτικής και γεωπολιτικής υπεροχής της Τουρκίας¹¹. Η Αθήνα πρέπει να εμφανίζεται αποφασισμένη να απαντήσει με ολική κλιμάκωση σε οποιαδήποτε περίπτωση επίθεσης (ακόμα και περιορισμένης έκτασης) κατά των ελληνικών θέσεων στην Κύπρο και στο Αιγαίο¹². Η αποτροπή απαιτείται να είναι αξιόπιστη και να καλύπτει και τον ελληνισμό της Κύπρου με την εφαρμογή του ενιαίου αμυντικού δόγματος Ελλάδας-Κύπρου¹³. Σε περίπτωση που η στρατηγική της αποτροπής αποτύχει του σκοπού της να διατηρηθεί η ειρήνη και είναι σίγουρο ότι επίκειται τουρκική επίθεση, η Ελλάδα δεν θα πρέπει να παραμελεί το στρατηγικό πλεονέκτημα του πρώτου χτυπήματος. Η Ελλάδα δεν θα πρέπει να διαπραγματεύεται τα κυριαρχικά της δικαιώματα με κανένα και πριν να καθίσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, επιβάλλεται να εξασφαλίσει την ισορροπία ισχύος, ειδάλως η χώρα θα αναγκαστεί να απεμπολήσει τα δικαιώματα της και να οδηγηθεί σε δορυφοροποίηση (Φιλανδοποίηση) έναντι της Άγκυρας¹⁴. Το μόνο θέμα που θα μπορούσε η Αθήνα να συζητήσει με την Άγκυρα, είναι αυτό της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο, που όντως δεν έχει διευθετηθεί, και γι' αυτό η Ελλάδα αποδέχεται την προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης¹⁵. Όλες

Nicolson, 1966; Morgenthau H., *Politics Among Nations. The struggle for Power and Peace*, New York, McGraw-Hill, 1995.

¹⁰ Κονδύλης Π., *Πλανητική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1992. Κονδύλης Π., *Θεωρία του Πολέμου*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1997. Καργάκος Σ.-Λαζαρίδης Χ.-Ήφαιστος Π., *Ο Βασιλιάς είναι γυμνός...*, Αθήνα, εκδ. Ποιότητα, 1997. Ήφαιστος Π.-Πλατιάς Α., *Ελληνική Αποτρεπτική Πολιτική*, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση, 1992. Πλατιάς Α. στο Κώνστας Δ.-Τσάκωνας Π. (επιμέλεια), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Εσωτερικές και διεθνής παράμετροι*, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσεάς, 1994. σελ. 165-170. Βλέπε επίσης: Ηρακλείδης Α., *op. cit.*, σελ. 129 και επ.

¹¹ Για την στρατιωτική πτυχή της ελληνικής αποτροπής και την προσπάθεια για ποιοτική υπεροχή έναντι της Τουρκίας, βλέπε Platias A., *Greece's Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence*, στο Constas D. (ed.), *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s: Domestic and External Influences*, London, Macmillan, 1991, και Ήφαιστος Π.-Πλατιάς Α., *op. cit.*.

¹² Εκτός από τα έργα των σημειώσεων 10 και 11, βλέπε: Κώνστας Δ., *Ζητήματα Ελληνικής Στρατηγικής*, στο Βαρβιτσιώτης Θ.-Καιριδής Δ.-Pfaltzgraff L. R. (επιμέλεια), *Ασφάλεια στη Νοτιο-Ανατολική Ευρώπη και η Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, Εκδ. Ι. Σιδέρης, 1997, σελ. 106-117.

¹³ Μεταξύ άλλων, Λυγερός Σ., *Κύπρος: Στα Όρια του Αφανισμού*, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α. Α. Λιβάνης, 1993, ειδικότερα τέταρτο μέρος του τόμου, σελ. 339-επ..

¹⁴ Πλατιάς Α. στο Κώνστας Δ.-Τσάκωνας Π. (επιμέλεια), *op. cit.*, σελ. 167-168. Επίσης, σημειώσεις από τις παραδόσεις του κ. Χ. Γιαλλουρίδη στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Οκτώβριος 2001-Ιανουάριος 2002.

¹⁵ Η εμμονή στην προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο για το θέμα της υφαλοκρηπίδας, φαίνεται πως οφείλεται σε ορισμένους καθηγητές διεθνούς δικαίου που απαρτίζουν την σχολή αυτή και που υποστήριξαν ότι η Ελλάδα, ως μικρή και λιγότερο ισχυρή χώρα σε σχέση με την Τουρκία, έχει συμφέρον να βασιστεί στο διεθνές δίκαιο για να εξασφαλίσει μια πιο συμφέρουσα λύση απ' ότι αν επεδίωκε μία απευθείας συνεννόηση με την Άγκυρα. Η προσήλωση στο διεθνές δίκαιο είναι αποδεκτή και από τις δύο σχολές και σήμερα θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως η πολιτική του διεθνούς δικαίου αποτελεί μια σταθερά της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Για το λόγο αυτό, μια ομάδα ακαδημαϊκών διεθνούς δικαίου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής, είτε με την ιδιότητα του ειδικού εμπειρογνώμονα είτε με την αυτή του μέλους αντιπροσωπιών σε διεθνείς οργανισμούς. Μέλη αυτής της ομάδας θεωρούν πως σχηματίζουν από μόνοι τους μια σχολή, τη σχολή του διεθνούς δικαίου.

οι υπόλοιπες τουρκικές αξιώσεις θεωρούνται ανεδαφικές, αφού έχουν επιλυθεί από διεθνείς συνθήκες που κατοχυρώνουν τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα¹⁶. Στο διπλωματικό πεδίο, η χώρα πρέπει να έχει μια δραστήρια εξωτερική πολιτική και να προσπαθεί να κερδίσει την υποστήριξη της διεθνούς κοινότητας ενάντια στη Τουρκία για την διατήρηση του *status quo* στο Αιγαίο και την επαναφορά στο *status quo ante* στη Κύπρο ή, ως τελευταία συμβιβαστική λύση, την ίδρυση μίας διζωνικής ομοσπονδίας με ισχυρή κεντρική εξουσία που θα εκφράζει την πληθυσμιακή αναλογία των κοινοτήτων της Μεγαλονήσου. Η Ευρωπαϊκή Ένωση εκλαμβάνεται ως ένα χρήσιμο εργαλείο για την προώθηση των εθνικών συμφερόντων, ένα διεθνές *forum* όπου η Ελλάδα έχει σαφή διπλωματική υπεροχή έναντι της Τουρκίας και που πρέπει να χρησιμοποιείται για την άσκηση αποτελεσματικής πίεσης για την συμμόρφωση της Άγκυρας, στο Αιγαίο και την Κύπρο¹⁷. Γι' αυτό το λόγο, οι Ελληνοκεντρικοί θεωρούσαν σωστή την πολιτική της «αιρεσιμότητας» (*conditionality policy*) που ακολούθησε η Ελλάδα, από το 1986 και έπειτα, έναντι στην Τουρκία¹⁸. Η ελληνική Κυβέρνηση θα επέτρεπε την χρηματοδότηση από την Κοινότητα και δεν θα αντιτασσόταν στην ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, αν η Άγκυρα άλλαζε στάση στο Αιγαίο και την Κύπρο. Αποτελεί όμως, απλοϊκή και επικίνδυνη ψευδαίσθηση να πιστεύει κανείς ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η λύση για όλα τα προβλήματα της Ελλάδας¹⁹. Θεωρούν ουτοπικό να περιμένει κανείς ότι η Τουρκία θα μπορέσει να ασπαστεί τις ευρωπαϊκές αρχές περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων και Κράτους δικαίου και να εγκαταλείψει τις επεκτατικές της τάσεις για να ενταχθεί στη Ευρωπαϊκή Ένωση. Κάτι τέτοιο, έχοντας υπόψη τα εσωτερικά προβλήματα της Τουρκίας²⁰ και το δομικό ρόλο του στρατού για την αντιμετώπιση τους, θα αποτελούσε μια επανάσταση που θα έβαζε σε επικίνδυνη κρίση τα ίδια τα θεμέλια του τουρκικού Κράτους και αυτό είναι ένα ρίσκο που οι Τούρκοι δεν είναι διατεθειμένοι να το διατρέξουν. Για το λόγο αυτό, κρίνεται λανθασμένη η πρόσφατη στροφή της ελληνικής πολιτικής που στηρίζει την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας η οποία εκλαμβάνεται ως κατευναστική και γι' αυτό επικίνδυνη στάση²¹. Όσον αφορά το Κυπριακό πρόβλημα, οι

¹⁶ Βλέπε την συνεισφορά του Μανώλη Καλαμίδα στο Κανελλόπουλος Α.- Φραγκονικολόπουλος Χ. (επιμέλεια), *Το Παρόν και το Μέλλον της Εξωτερικής Πολιτικής: Δομές και Τρόποι Άσκησης*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 1995, σελ. 131-141.

¹⁷ Φαίνεται, έτσι, πώς οι Ελληνοκεντρικοί κατάλαβαν πρώτοι την πολιτική σημασία της ευρωπαϊκής προοπτικής της Κύπρου, προώθησαν την Τελωνειακή Ένωση και, αμέσως μετά την υπογραφή του Πρωτοκόλλου για το πέρασμα στη δεύτερη φάση της Τελωνειακής Ένωσης, υποστήριξαν θερμά την άμεση υποβολή αίτησης ένταξης. Οι Ευρωκεντρικοί ήταν και αυτοί οπαδοί της ευρωπαϊκής προοπτικής της Μεγαλονήσου, αλλά θεωρούσαν πρόωρη και δεοντολογικά απρεπή την υποβολή αίτησης κατά την διάρκεια της ελληνικής προεδρίας (δεύτερο εξάμηνο 1988), ενώ φοβόντουσαν ότι η κυπριακή αίτηση θα συνδεόταν με την τουρκική που είχε προηγηθεί, πράγμα που θα ήταν, κατά την άποψη ορισμένων από αυτούς, επιζήμιο για την ελληνοκυπριακή πλευρά. Με βάση τη «λειτουργική ανάλυση» πίστευαν ότι η Κύπρος θα έπρεπε να επωφεληθεί από τα πλεονεκτήματα της συνδεσιακής σχέσης μέχρι να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για την αποδοχή της ένταξης από την πλευρά των κοινοτικών εταίρων της Ελλάδας. Για ένα παράδειγμα αυτών των απόψεων των Ευρωκεντρικών, βλέπε: Καζάκος Π., *Η Ένταξη της Κύπρου στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες: Χρονικό και Αποτίμηση μιας Πρότασης*, Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, 1990. Για μια απάντηση των Ελληνοκεντρικών, βλέπε: Ήφαιστος Π.-Τσαρδανίδης Χ., *Οι Σχέσεις της Κύπρου με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες 1972-1990: Από την Συμφωνία Σύνδεσης στην Αίτηση Ένταξης*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1991.

¹⁸ Προσωπική συνέντευξη με τους κ.κ. Π. Ήφαιστο (6 Δεκεμβρίου 2001) και Χ. Γιαλλουρίδη (17 Ιανουαρίου 2002).

¹⁹ Κώνστας Δ., *Ελληνική και Ευρωπαϊκή Πολιτική 1991-1999: Αναλύσεις και Μαρτυρίες*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1999, σελ. 88-90.

²⁰ Η εσωτερική κατάσταση στην Τουρκία χαρακτηρίζεται ως ένα «ανεκμετάλλευτο τουρκικό μειονέτημα», βλέπε: Λυγερός, *Κύπρος...*, ορ. cit., σελ. 358-360.

²¹ Σημειώσεις από τις παραδόσεις του καθηγητή Χ. Γιαλλουρίδη στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Οκτώβριος 2001-Ιανουάριος 2002. Βλέπε, επίσης, το άρθρο με τίτλο *Τουρκία και «ατμοσφαιρική» επίλυση του*

Ελληνοκεντρικοί πιστεύουν ότι οι ελληνοκύπριοι δεν θα πρέπει να προβούν σε παραχωρήσεις στις διακοινοτικές συνομιλίες και πως η διαπραγματευτική ισχύς της ελληνικής πλευράς μετά την ένταξη στην ΕΕ θα επιτρέψει μια καλύτερη λύση στο πολιτικό πρόβλημα της Κύπρου²².

β) Ευρωκεντρισμός (Διεθνισμός-Νέο Λειτουργισμός)

Αξιωματικές θέσεις: Και αυτή η σχολή θεωρεί πως το διεθνές σύστημα είναι άναρχο, αλλά η αναρχία αυτή είναι μερική σε σχέση με το παρελθόν. Η ύπαρξη διεθνών αρχών και διεθνών οργανισμών επηρεάζει την συμπεριφορά των κρατών, δημιουργώντας δεσμεύσεις που τα υποχρεώνουν να συμπεριφέρονται κατά τρόπο παρόμοιο και προβλέψιμο. Καλύτερη οργάνωση ανάμεσα στα κράτη επιτυγχάνεται στα πλαίσια πολιτικών κοινοτήτων. Η οικονομική αλληλεξάρτηση και ολοκλήρωση στα πλαίσια των κοινοτήτων αυτών δημιουργεί συνθήκες για μια πολιτική ολοκλήρωση ανάμεσα στα κράτη, που τα βοηθάει να επιλύουν ειρηνικά τις διαφορές τους και να επιδιώκουν το κοινό τους συμφέρον²³.

Ελληνοτουρκικές σχέσεις²⁴: Η τουρκική απειλή μετά το 1974 θεωρείται δεδομένη και η αποτροπή της καθίσταται σημαντική, αρκεί να εφαρμόζεται με μια πιο ευρεία έννοια και χωρίς άσκοπες απειλές προς τη στρατοκρατική και, γι' αυτό, δύστροπη Τουρκία.

Κυπριακού, του ίδιου, Φιλελεύθερος, 27 Ιανουαρίου 2002. Γενικότερα, βλέπε: Ήφαιστος Π.-Πλατιάς Α., *op. cit.*, σελ. 132-135.

²² Όσον αφορά τις τρέχουσες διακοινοτικές συνομιλίες στη Κύπρο, ο καθηγητής Π. Ήφαιστος στη προσωπική συνέντευξη μας υποστήριξε: «Μπορεί να είναι και λάθος που πήγαμε στην χθεσινή συνάντηση στα κατεχόμενα χωρίς να θέσουμε όρους, Έπρεπε να υπάρχουν δύο όροι, βασικά: πρώτο, πως οι Τούρκοι θα σεβαστούν τις αποφάσεις του ΟΗΕ και δεύτερο, πως ότι θα συζητήσουμε δεν θα παραβιάζει το νομικό κεκτημένο της Κοινότητας. Αυτό γιατί, από τη στιγμή που θα παραβιάζει το κεκτημένο της Κοινότητας δεν θα είναι εφικτή η ένταξη. Επομένως θεωρώ και εγώ [όπως ο κ. Γιαλλουρίδης] ότι δεν έπρεπε ο Κληρίδης να παει στη χθεσινή συνάντηση παρά μόνο υπό αυτούς τους όρους και για αυτούς τους όρους δεν νομίζω να είχαν πρόβλημα οι υπόλοιποι Ευρωπαίοι. Αν κάποιος στις Βρυξέλλες είχαν διαφορετική γνώμη, αυτό σχετίζεται με πολιτικές θέσεις που άλλους ενδιαφέρουν και άλλους δεν ενδιαφέρουν. Δηλαδή στη διαπραγμάτευση θα πρέπει να είσαι σκληρός όσον αφορά τα ζητήματα αρχής. Σε ζητήματα αρχής που σχετίζονται με τη βιωσιμότητα του μελλοντικού νέου κράτους δεν θα πρέπει να υποχωρήσεις ποτέ, γιατί αν υποχωρήσεις δεν θα μπορέσεις να τα διεκδικήσεις ξανά ή να μπορέσεις να τα επιβάλεις εκτός και αν είσαι ισχυρότερος».

²³ Για τον κλασικό λειτουργισμό, βλέπε: Mitran D., *A Working Peace System*, Chicago, Quadrangle Books, 1966, για το νέο λειτουργισμό: Haas E., *The Uniting of Europe*, Stanford/USA, Stanford University Press, 1958; Haas E., *Beyond the Nation State*, Stanford/USA, Stanford University Press, 1964, για την έννοια της πολιτικής κοινότητας: Deutsch W. K., *Political Community at the International Level*, New York, Doubleday, 1954, και Duetsch W. K., *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, 1968. Στην ελληνική βιβλιογραφία, βλέπε: Ιωακείμιδης Κ. Π., *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1992, Μαραβέγιας Ν.-Τσινισιζέλης Μ., *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1994, Στέφανου Κ., *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, Αθήνα, εκδ. Σάκκουλας, 1984, Ήφαιστος Π., *Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Αθήνα, εκδ. Ποιότητα, 1999, Μαρίας Ν., *ΕΛΣΙΝΚΙ: Διαπραγματευόμενη την Ειρήνη*, στο Καζάκος Π. (επιμέλεια), *Η Ελλάδα και το Ευρωπαϊκό Μέλλον της Τουρκίας*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2001.

²⁴ Για τέτοιου είδους απόψεις, βλέπε για παράδειγμα: Ηρακλειδής Α., *op. cit.*, σελ. 166-169. Μαρίας Ν., *ΕΛΣΙΝΚΙ: Διαπραγματευόμενη την Ειρήνη*, στο Καζάκος Π. (επιμέλεια), *Η Ελλάδα και το Ευρωπαϊκό Μέλλον της Τουρκίας*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2001. Θεοδωρόπουλος Β.-Λαγάκος Ε.-Παπούλιας Γ.-Τζούννης Ι., *Σκέψεις και Προβληματισμοί για την Εξωτερική μας Πολιτική*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 1995. Άρθρο του Θ. Κουλουμπή με τίτλο «Ελληνο-Τουρκικά: Διάλογος, Διαπραγμάτευση, Διευθέτηση», Καθημερινή 3 Φεβρουαρίου 2002. Εδώ και ο κ. Θ. Κουλουμπής δέχεται την ένταξη αυτής της σχολής στον ήπιο ρεαλισμό (ταυτόχρονα όμως αναφέρεται και στις παραδοχές του Ι. Κάντ και των θεωρητικών της «δημοκρατικής ειρήνης», επιβεβαιώνοντας την άποψη μας περί ήπιου φιλελευθερισμού, βλ. σημ. 6).

Η κοντόφθαλμη ελληνοκεντρική λογική οδηγεί σε διενέξεις και καταστρέφει τη δυνατότητα νέων μορφών συνεργασίας²⁵. Η αποτροπή θα πρέπει να βασίζεται περισσότερο στην ισχυρή οικονομία, στο εκσυγχρονισμένο Κράτος, στη πολιτική και κοινωνική σταθερότητα, σε δημιουργικές διπλωματικές πρωτοβουλίες στη περιοχή των Βαλκανίων, και όχι μόνο στη στρατιωτική πτυχή της²⁶. Η Ελλάδα ανήκει στη ζώνη της σταθερότητας και της δημοκρατίας στην Ευρώπη, την Ευρωπαϊκή Ένωση²⁷, και από την στιγμή που τάσσεται υπέρ την διατήρησης του *Status quo* στη περιοχή της πρέπει να εγκαταλείψει μια για πάντα τον ακραίο εθνικισμό και να αναζητήσει την συνεργασία με τους γείτονες της με γνώμονα το κοινό συμφέρον²⁸. Η Ελλάδα δεν πρέπει να διστάζει να παίρνει πρωτοβουλίες στα πλαίσια της λεγόμενης πολυμερούς διπλωματίας κάνοντας χρήση του πλεονεκτήματος της ως πλήρες μέλος της ΕΕ²⁹, απεναντίας θα πρέπει να πάψει να παρουσιάζεται ως ο ταραξίας των Βαλκανίων και να γίνει ένας υπεύθυνος Ευρωπαίος, εγκαταλείποντας την πολιτική των τοπικών αξόνων και συμμαχιών που δεν είναι συμβατές με την λογική του κράτους μέλους της Κοινότητας³⁰. Οι Τούρκοι πολιτικοί ιθύνοντες θα σκεφτούν δύο φορές πριν αποφασίσουν να επιτεθούν σε μια χώρα που είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΝΑΤΟ, ακόμα περισσότερο όταν αυτή συμπορεύεται με τα κράτη μέλη της πρώτης ευρωπαϊκής ταχύτητας³¹ και εναρμονίζει τα οικονομικά και στρατηγικά της συμφέροντα με αυτά της Δύσης στην περιοχή³². Η ΕΕ και το ΝΑΤΟ (που θεωρούν ότι εξελίσσεται σταδιακά σε ένα μηχανισμό συλλογικής ασφάλειας ανάμεσα στα μέλη της³³) αποτελούν μια χρήσιμη «δομική ομπρέλα» που θα

²⁵ Για μια κριτική του πολιτικού ρεαλισμού, βασισμένη στη διεθνή βιβλιογραφία, βλέπε: Φραγκονικολόπουλος Χ., *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική προς 2000: Η ανάγκη μιας διαφορετικής προσέγγισης*, στο Κανελλόπουλος Α.- Φραγκονικολόπουλος Χ. (επιμέλεια), ορ. cit., σελ. 35-41.

²⁶ Με άλλα λόγια, η Ελλάδα θα πρέπει να ξεφύγει από την «αναχρονιστική γεωπολιτική λογική και να υιοθετήσει τη λογική της γεωοικονομίας», βλέπε: Κουλουμπής Θ., *Οι Στόχοι της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής στα Βαλκάνια*, στο Κώνστας Δ.-Τσάκωνας Π. (επιμέλεια), ορ. cit., σελ. 87-95. Απ' ότι φαίνεται, ο πειραματισμός μιας ευρωκεντρικής προσέγγισης έναντι μερικών βαλκανικών χωρών, κυρίως την Αλβανία και τη Π.Γ.Δ.Μ., έδωσε κάποια θετικά αποτελέσματα και έτσι η ελληνική Κυβέρνηση αποφάσισε να την δοκιμάσει και έναντι της Τουρκίας. Προσωπική συνέντευξη με τον κ. Ευάγγελο Κωφό, Φεβρουάριος 2002.

²⁷ Μεταξύ άλλων, Θ. Κουλουμπή, *Σύνεση ή σύγκρουση;*, Ελευθεροτυπία, 20 Αυγούστου 1995.

²⁸ Για αυτή την ιδέα και τις προϋποθέσεις για την μετατροπή της σε στρατηγική, βλέπε για παράδειγμα τις εισηγήσεις των Π. Καζάκου, Σ. Βαλντέν, Π. Κ. Ιωακειμίδη, Η. Κατσούλη, στο Παπασηηλιόπουλος Σ. (επιμέλεια), *Τα Βαλκάνια στην Ενωμένη Ευρώπη: Η Συμβολή της Ελλάδας*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 1995. Για μια ανάλυση της Βαλκανικής κατάστασης και τις πιθανές επιλογές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, βλέπε: Αλειφαντής Σ.-Ζάμπουρας Σ., *Σύγχρονη Εξωτερική Πολιτική: Προβλήματα Προσέγγισης και Επιλογών*, Αθήνα, εκδ. Ειρήνη, 1994, σελ. 15-61, καθώς και Χ. Ροζάκης, *Εκλογικεύοντας την Κρίση στην Γιουγκοσλαβία: Οι Προτεραιότητες της Ελληνικής Πολιτικής*, Αντί, τ. 485, 24 Ιανουαρίου 1992.

²⁹ Βλέπε, για παράδειγμα, το άρθρο του Π. Κ. Ιωακειμίδη, *Ευρωπαϊκή Κοινότητα και Βαλκάνια: Ανάγκη υποστήριξης μιας Ολοκληρωμένης Βαλκανικής Πολιτικής από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα*, και αυτό του Κ. Ζέπου, *Μια Ευρωπαϊκή Εναλλακτική Πρόταση για τα Εθνικά Θέματα*, στο περιοδικό Αντί, τ. 486, 7 Φεβρουαρίου 1992.

³⁰ Π. Κ. Ιωακειμίδης, *Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Άξονες και Τόξα*, Τα Νέα, 14 Αυγούστου 1993.

³¹ Έτσι, κατά τους Ευρωκεντρικούς, η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΟΝΕ συνιστά «επένδυση ασφάλειας» για την χώρα με την έννοια ότι θα πρέπει να θεωρηθεί ως εντελώς απίθανο μια «χώρα ευρώ» να πέσει θύμα εξωτερικής επίθεσης, βλέπε: Ιωακειμίδης Κ. Π., *Το Μέλλον της Ευρώπης: Η Προοπτική της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας και η Ελλάδα*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2000, σελ. 123-124.

³² Σύμφωνα με αυτή τη λογική και το ενιαίο αμυντικό δόγμα Ελλάδας-Κύπρου θα μπορούσε να ενταχθεί στο στρατιωτικό σχεδιασμό του ΝΑΤΟ και, μετά τη λύση, η επανενωμένη Κύπρος θα μπορούσε να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ. Βλέπε, για παράδειγμα, Κουλουμπής, *Κυπριακό*, ορ. cit., σελ. 20.

³³ Και η ΚΕΠΠΑ, παρά τα σημερινά προβλήματα της, θα αναπτυχθεί σταδιακά προς ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας/άμυνας που θα εξασφαλίσει και την στρατιωτική προστασία των εξωτερικών

μπορούσε να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη, την σταθερότητα και την ειρήνη στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης³⁴. Γι' αυτό το λόγο, η Ελλάδα πρέπει να τάσσεται υπέρ της ένταξης των γειτονικών χωρών της στους οργανισμούς αυτούς, υπό τον όρο ότι θα τηρούν τα απαραίτητα κριτήρια για την εισδοχή τους. Στα κριτήρια αυτά περιλαμβάνεται η σταθερή δημοκρατία, η οικονομία της αγοράς, ο πλήρης σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο εσωτερικό των υποψήφιων χωρών και η αποκήρυξη της βίας ως μέσο επίλυσης των διαφορών τους με τους γείτονες τους. Η Ελλάδα θα πρέπει να στηρίξει τις υποψήφιες χώρες στην προσπάθειά τους να εναρμονιστούν με αυτές τις αρχές και να ξεφύγει από την λογική των υπό όρους κυρώσεων (conditional sanctions), υιοθετώντας την λογική της υπό όρους επιβράβευσης (conditional rewards) στη διαμόρφωση της εξωτερικής της πολιτικής³⁵. Με άλλα λόγια, παραμένοντας στη λογική του «καρότου και του μπαστουιού», το μπαστούι είναι καλύτερο και πιο αποτελεσματικό να το κρατάει η Ευρωπαϊκή Ένωση στο σύνολο της, παρά να εμφανίζεται η Ελλάδα από μόνη της ως το κύριο εμπόδιο στην ευρωπαϊκή προοπτική (που αποτελεί το καρότο) της Τουρκίας. Η εναντίωση στην ευρωπαϊκή προοπτική από πλευράς της Αθήνας προσφέρει ένα αδόκιμο έρεισμα στην Άγκυρα για να αυξάνει την επιθετικότητα της. Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας (και των άλλων βαλκανικών Κρατών) δημιουργεί κίνητρα για τον σταδιακό εκσυγχρονισμό και εκδημοκρατισμό του τουρκικού κράτους και είναι σαφώς προτιμότερο για την Ελλάδα να έχει απέναντι της μια δημοκρατική από μια στρατοκρατούμενη ασιατικού τύπου χώρα³⁶. Όσο περισσότερα θα εμπλέκονται τα συμφέροντα της Τουρκίας με την ΕΕ, τόσο περισσότερο θα έχει η Ένωση στα χέρια της ένα μοχλό πίεσης επί της Τουρκίας που θα την υποχρεώνει να προσαρμόζεται με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, που εξυπηρετούν σε μεγάλο βαθμό τα ελληνικά συμφέροντα. Η Τελωνειακή Ένωση ΕΕ-Τουρκίας, που συνεπάγεται την πτώση των οικονομικών συνόρων και την οικονομική αλληλεξάρτηση στο Αιγαίο, θα συντελέσει στην ανάληψη κοινών οικονομικών πρωτοβουλιών που θα αναβαθμίσουν τα κοινά συμφέροντα των δύο χωρών στην περιοχή³⁷. Για τον καθορισμό του κοινού συμφέροντος, οι δύο πλευρές θα πρέπει να ενθαρρύνουν τις επαφές μεταξύ τους τόσο σε κυβερνητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο οικονομικών παραγόντων και απλών πολιτών, ξεκινώντας από τα θέματα χαμηλής πολιτικής. Οι αποφάσεις του Ελσίνκι³⁸, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των ελληνοτουρκικών οικονομικών σχέσεων, θα βοηθήσουν στην εξεύρεση κοινού παρονομαστή για την ειρηνική επίλυση ή την υπέρβαση των πολιτικών προβλημάτων³⁹. Χειρισμοί σαν αυτούς στο θέμα του αντιπυραυλικού συστήματος S-300 και στην υπόθεση Οτζαλάν ήταν το

συνόρων της Ένωσης, βλέπε για παράδειγμα: Ιωακειμίδης Κ. Π., *Τα Σύνορα της Ευρώπης*, Οικονομικός Ταχυδρόμος, 26 Ιανουαρίου 2002.

³⁴ Couloumbis Th., *Strategic Consensus in Greek Domestic and Foreign Policy Since 1974*, Thesis, vol. 1, n. 4, Winter 1997-98, σελ. 10-17. Για παλιότερες θέσεις του κ. Θ. Κουλουμπή στο ίδιο μήκος κύματος παραπέμπουμε, ενδεικτικά, στο άρθρο «Ο Ρόλος της Ελλάδας στα Μεταψυχροπολεμικά Βαλκάνια», Επιλογή, Νοέμβριος 1992.

³⁵ Προσωπική συνέντευξη με τον κ. Θ. Κουλουμπή, Δεκέμβριος 2001. Το σκεπτικό εδώ είναι ότι οι δημοκρατίες διαλέγουν σπανιότερα τον πόλεμο για την επίλυση των διαφορών τους, βλέπε επίσης το άρθρο του κ. Θ. Κουλουμπή, *op. cit.*, 3 Φεβρουαρίου 2002.

³⁶ Θεοδωρόπουλος Β.-Λαγάκος Ε.-Παπούλιας Γ.-Τζούνης Ι., *op. cit.*, σελ. 55-59.

³⁷ Καζάκος Π.-Λιαργκόβας Π., *Η Ελληνοτουρκική Οικονομική Συνεργασία, Αθήνα*, εκδ. Παπαζήση, 1997, σελ. 15.

³⁸ Για μια ανάλυση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι (10-11 Δεκεμβρίου 1999) και των υποχρεώσεων που προκύπτουν από την εταιρική σχέση της Τουρκίας με την Ε.Ε., βλέπε: Tsakonas P., *Turkey Post-Helsinki Turbulence: Implications for Greece and the Cyprus Issue*, Turkish Studies, vol. 2, n. 2, Autumn 2001, σελ. 1-10.

³⁹ Αυτή η ελπίδα βασίζεται στη νεολεειτουργική θεωρία της «εκχείλισης» (spill-over effect) και της απογείωσης (take-off), βλέπε: Μαριάς Ν., *op. cit.*, σελ. 86-89 και 110-113.

αποτέλεσμα ενός «ανεδαφικού υπερπατριωτισμού» και βασιζόταν σε μάλλον σχηματικές υποθέσεις για το διεθνές και ευρωπαϊκό περιβάλλον και για την ελληνική θέση στον κόσμο⁴⁰. Σημαντικό εμπόδιο πάντως, για την ανάπτυξη των ελληνοτουρκικών και ευρωτουρκικών σχέσεων εξακολουθεί να είναι η επίλυση του κυπριακού προβλήματος. Λαμβάνοντας υπόψη τις σημερινές περιστάσεις, η καλύτερη λύση για την Κύπρο θα ήταν μια διζωνική και δικοινοτική ομοσπονδία με αντάλλαγμα την επιστροφή μερικών εδαφών στην ελληνοκυπριακή πλευρά - σύμφωνα με τις διακοινοτικές συμφωνίες του 1977 και του 1979 - και η αποστρατικοποίηση της Μεγαλονήσου με ταυτόχρονη ανάθεση της αστυνόμευσης της σε ειρηνευτικές δυνάμεις του ΟΗΕ ή του ΝΑΤΟ ή σε ευρωπαϊκές δυνάμεις⁴¹. Η ευρωπαϊκή προοπτική της Κύπρου δημιουργεί κίνητρα για μια λύση στο Κυπριακό και η ένταξη θα αποτελέσει εγγύηση για τη λειτουργικότητα και βιωσιμότητα της. Σε ορισμένους από τους Ευρωκεντρικούς διαφαίνεται η ελπίδα ότι, αργά ή γρήγορα, στην ενωμένη Ευρώπη δεν θα έχουν μεγάλη σημασία τα εσωτερικά σύνορα και τα δικαιώματα όλων των πολιτών της Ένωσης θα είναι ίσα και εξασφαλισμένα. Έτσι και το εσωτερικό σύνορο της επανενωμένης Κύπρου θα έχει μικρότερη ως ελάχιστη πολιτική σημασία.

Αξίζει ίσως να διευκρινιστεί ότι οι σχολές θεωρούν την ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας ως μονόδρομο. Έχουν κατανοήσει και οι δύο, πως μια μικρή χώρα σαν την Ελλάδα δεν μπορεί να διαδραματίσει αξιόλογο ρόλο εκτός της Ένωσης. Αυτό που διαφέρει - όπως είδαμε - αφορά την τακτική που η χώρα καλείται να ακολουθήσει στα πλαίσια της ΕΕ καθώς και οι πεποιθήσεις για το μέλλον της Ευρώπης. Οι Ελληνοκεντρικοί επιθυμούν μια «πλουραλιστική Ευρώπη ισότιμων μελών» και υποστηρίζουν πως ακόμα και εάν η ΚΕΠΠΑ αναπτυχθεί κάποτε σε μια αξιόπιστη ευρωπαϊκή συμμαχία, αυτή «θα επενεργεί ενισχυτικά και όχι εγγυητικά» για την ελληνική ασφάλεια⁴². Οι Ευρωκεντρικοί επιθυμούν μια πιο προωθημένη μορφή ομοσπονδιακής Ευρώπης, με επικράτηση των θεσμών επί των Κρατών, και πιστεύουν πως η ΚΕΠΠΑ εξελίσσεται σταδιακά σε ένα μηχανισμό συλλογικής ασφάλειας ανάμεσα στα μέλη της⁴³.

Έχοντας ολοκληρώσει την παρουσίαση των δύο σχολών σε σχέση με τα εθνικά θέματα, θα θέλαμε να παρατηρήσουμε πως και στην ευρωκεντρική σχολή υπάρχουν στοιχεία νεο-ρεαλισμού. Στην Ελλάδα, όμως, η μακροχρόνια κυριαρχία της κλασικής ρεαλιστικής προσέγγισης και τώρα της νεο-λειτουργικής προσέγγισης φαίνεται να άφησε ελάχιστο χώρο σε τέτοιου είδους αναλύσεις. Υπάρχουν ορισμένοι αναλυτές στην ελληνική βιβλιογραφία, κυρίως νεαροί με σπουδές στο εξωτερικό, που χρησιμοποιώντας τα αναλυτικά εργαλεία του νεο-ρεαλισμού, φτάνουν σε συμπεράσματα κοντά στις ευρωκεντρικές θέσεις τόσο σε ότι αφορά τη στρατηγική της Ελλάδας στα Βαλκάνια όσο - αν και με περισσότερες επιφυλάξεις - και στο

⁴⁰ Βλέπε: Καζάκος Π., «Υψηλή Πολιτική» και *Εσωτερική Παράγοντες στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, στο Καζάκος Π. (επιμέλεια), *Η Ελλάδα και το Ευρωπαϊκό Μέλλον της Τουρκίας*, ιδιαίτερα σελ. 15-17.

⁴¹ Βλέπε, για παράδειγμα: Couloumbis Th., *Greek-Turkish Relations in a European Setting*, Turkish Area Studies, n. 53, November 2001, σελ. 12-13 και, του ίδιου, *Κυπριακό...*, *op. cit.*, σελ. 17-18. Υπάρχει όμως και η άποψη ότι η Ελλάδα δεν θα πρέπει να αποκλείει μια λύση, με τα παραπάνω εδαφικά ανταλλάγματα, που θα άφηνε τους Τουρκοκυπρίους στη μοίρα τους, γιατί ίσως αυτή να είναι και η μόνη βιώσιμη λύση του Κυπριακού, βλέπε: Θεοδωρόπουλος Β.-Λαγάκος Ε.-Παπαύλιας Γ.-Τζούνης Ι., *op. cit.*, σελ. 80-88.

⁴² Βλέπε: Ήφαιστος Π., *Η Πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι Επιπτώσεις στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, στο Κώνστας Δ.-Τσάκωνας Π. (επιμέλεια), *op. cit.*, 199-203.

⁴³ Βλέπε: Ιωακείμιδης Κ. Π., *Το Μέλλον της Ευρώπης...*, *op. cit.*, σελ. 95-98.

Αιγαίο⁴⁴. Τέτοιου είδους προσπάθειες, που θεωρούμε ότι τοποθετούνται κάπου στη μέση του διπολικού μας σχήματος, θέτουν το ερώτημα: Μήπως υπάρχει μια στρέβλωση στο τρόπο που αντιλαμβάνονται ορισμένοι τις διεθνείς σχέσεις στην Ελλάδα; Ένας Έλληνας αναλυτής παρατηρεί: «Βασικά μεθοδολογικά εργαλεία και ανάλυση αγνοούνται από το μεγαλύτερο μέρος της διεθνολογικής κοινότητας. [...] Η νομική και η ιστορική προσέγγιση κυριάρχησαν στη χώρα μας και υποσκέλισαν προσπάθειες θεωρητικού προβληματισμού και παρακολούθησης του σύγχρονου θεωρητικού διαλόγου που λαμβάνει χώρα παγκοσμίως»⁴⁵. Το ερώτημα αυτό σε συνδυασμό με τις παραπάνω παρατηρήσεις θα έπρεπε ίσως να απασχολήσει την ελληνική διεθνολογική κοινότητα.

Σχολές Σκέψης και Διαμόρφωση της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής

Ας περάσουμε να δούμε τώρα πώς και κατά πόσο οι σχολές αυτές επηρέασαν την διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Διακεκριμένα μέλη των σχολών αυτών, κυρίως ακαδημαϊκοί, δημοσιογράφοι και επί τιμή διπλωμάτες, προσπάθησαν να επηρεάσουν τις επιλογές εξωτερικής πολιτικής, αξιοποιώντας τις προσωπικές τους σχέσεις με πολιτικούς (μερικές φορές εκλαμβάνοντας και το ρόλο του προσωπικού συμβούλου) και συμμετέχοντας σε θεσμοθετημένα όργανα του ΥΠΕΞ όπως η Επιτροπή Προγραμματισμού της Υπηρεσίας Ενημέρωσης που λειτούργησε στη περίοδο 1985-1987, η Επιτροπή Πολιτικού Σχεδιασμού στην περίοδο Ιούλιος 1991-τέλη 1992, και το Επιστημονικό Συμβούλιο που λειτουργεί από τον Απρίλιο 1996⁴⁶. Στα πλαίσια της Επιτροπής Προγραμματισμού της Υπηρεσίας Ενημέρωσης διαφαίνεται πως οι Ευρωκεντρικοί άρχισαν να ασκούν κάποια επιρροή στο επικοινωνιακό πεδίο. Με την έννοια ότι τους δόθηκε η ευκαιρία να συμβάλλουν στην αλλαγή της μορφής του περιοδικού «Αθηνά» που εξέδιδε η επιτροπή, προσδίδοντας του ευρωπαϊκό προσανατολισμό⁴⁷. Όσον αφορά στην Επιτροπή Πολιτικού Σχεδιασμού, η εμπειρία από τη λειτουργία αυτού του οργάνου υπήρξε κατά γενική ομολογία απογοητευτική⁴⁸. Αυτό κατά ένα μέρος οφείλεται στη διαμάχη που ξέσπασε ανάμεσα στις δύο σχολές γύρω από το θέμα της κρίσης στον Κόλπο⁴⁹ και κυρίως, γύρω από το θέμα της αντιμετώπισης του ζητήματος των Σκοπίων⁵⁰.

⁴⁴ Βλέπε, για παράδειγμα: Fakiolas E., *Greece in the New Balkans: A Neo-Realist Approach*, European Security, vol. 6, n. 4, Winter 1997, σελ. 130-156 και Tsakonas P., *Turkey Post-Helsinki Turbulence: Implications for Greece and the Cyprus Issue*, Turkish Studies, vol. 2, n. 2, Autumn 2001, σελ. 1-40.

⁴⁵ Βλέπε: Τσάκωνας Π. στο Κανελλόπουλος Α.- Φραγκονικολόπουλος Χ. (επιμέλεια), *op. cit.*, σελ. 340.

⁴⁶ Βλέπε: Κώνστας Δ., *Ελληνική...*, *op. cit.*, σελ. 76-επ..

⁴⁷ Προσωπική συνέντευξη με τον κ. Θεόδωρο Κουλουμπή, Δεκέμβριος 2001.

⁴⁸ Για μερικές μαρτυρίες, βλέπε τις συμβολές του Ε. Μεγαλοκονόμου και του Α. Πλατία στο Κώνστας Δ.-Τσάκωνας Π. (επιμέλεια), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Εσωτερικές και Διεθνείς Παράμετροι*, Αθήνα, εκδ. Οδυσσεάς, 1994, σελ. 149-162, καθώς και την μαρτυρία του Θ. Κουλουμπή σε προσωπική συνέντευξη, Δεκέμβριος 2001.

⁴⁹ Για την συζήτηση σε σχέση με τον Πόλεμο στον Κόλπο, βλέπε την συλλογή άρθρων στο Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική, τ. 21-22, σελ. 221-επ..

⁵⁰ Σε γενικές γραμμές, οι Ελληνοκεντρικοί υποστήριζαν πως οι εξελίξεις στη διεθνή σκηνή ενδυνάμωσαν την αναρχία του διεθνούς συστήματος. Η βαλκανική ρευστότητα αποτελούσε για αυτούς έμπρακτη απόδειξη και υποστήριζαν πως η Ελλάδα θα έπρεπε να αυξήσει τους εξοπλισμούς και να αναζητήσει συμμάχους στο βορρά. Ενώ, η αδιάλλακτη συμπεριφορά στο Μακεδονικό μάλλον οφειλόταν στη ρεαλιστική λογική ότι ο ισχυρός, σε αυτή την περίπτωση η Ελλάδα, επιβάλλει την θέληση του στον αδύνατο, δηλαδή τα Σκόπια. Οι Ευρωκεντρικοί αντίθετα θεωρούσαν πως η χώρα θα έπρεπε να στηριχθεί περισσότερο στο πλεονέκτημα που της προσέφερε η σχετική οικονομική υπεροχή απέναντι στους γειτόνες της και να χειριστεί την κατάσταση μέσα από το πρίσμα των διεθνών

Στο τέλος η διαμάχη των σχολών μετατράπηκε σε δημόσιο πολιτικό διάλογο εξαιτίας του λόγου και αντίλογου των δύο σχολών στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και της άποψης ότι είναι ίσως πιο αποτελεσματικός «ο απευθείας επηρεασμός μιας Κοινωνίας των Πολιτών παρά το ψιθύρισμα συμβουλών στο αυτί κάποιου υπουργού»⁵¹.

Έτσι, αναπόφευκτα η συζήτηση ξέφυγε από τις παραπάνω επιστημονικά θεμελιωμένες θέσεις και πήρε πολιτικούς τόνους, από τους οποίους δεν έλειψαν και μαξιμαλιστικές απόψεις και από τις δύο πλευρές⁵². Η εξέλιξη αυτή οδήγησε σε διάσπαση των διεθνών σπουδών στην Ελλάδα⁵³ και στην επιδείνωση της εικόνας του κλάδου στα μάτια της πολιτικής ηγεσίας. Ωστόσο, εκτός από αυτή τη σαφώς αρνητική εξέλιξη, η δημόσια αντιπαράθεση των σχολών οδήγησε σε ένα πλουραλισμό θέσεων και σε μία δημιουργική αυτοκριτική που συνθέτουν την εικόνα μιας υγιούς δημοκρατίας. Σ' αυτό το πλαίσιο, αξιοσημείωτο είναι πως οι δύο σχολές δεν ταυτίστηκαν με κάποιο συγκεκριμένο πολιτικό κόμμα, αλλά υπάρχουν πολιτικοί και στα δύο κυρίαρχα κόμματα (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ) που υποστηρίζουν τις θέσεις αμφοτέρων των σχολών.

Σημαντικότερο ρόλο στην προσπάθεια επηρεασμού του σχεδιασμού της εξωτερικής πολιτικής διαδραματίζουν σήμερα ορισμένα κέντρα ερευνών⁵⁴, κυρίως το Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), το Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (ΕΚΕΜ), το Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (Ι.ΔΙ.Σ) και το Ίδρυμα Αμυντικών Αναλύσεων (Ι.Α.Α.), που λειτουργούν ως «δεξαμενές σκέψης»

οργανισμών (ΝΑΤΟ, ΕΕ, ΔΕΕ). Γενικότερα, βλ.επε: Κουλουμπής Θ.-Ντάλης Σ., *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα: Εθνοκεντρισμός ή Ευρωκεντρισμός*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997, ιδιαίτερα σελ. 56-65.

⁵¹ Προσωπική συνέντευξη με τον κ. Θ. Κουλουμπή, Δεκέμβριος 2001.

⁵² Δεν θεωρούμε αναγκαίο να μπορούμε στη θεματική των αλληλοκατηγοριών, που υπήρξαν ως αποτέλεσμα πιο εθνικιστικών και πιο φιλελεύθερων απόψεων που προωθήθηκαν σε αυτό το πολιτικό επίπεδο. Θα έπρεπε, ίσως, να επισημάνουμε ότι από αυτή την αντιπαράθεση διαφαίνεται η ύπαρξη μιας τρίτης σχολής, αυτή του φιλελευθερισμού (ή, αν θέλετε, του άκαμπτου φιλελευθερισμού). Αυτή η σχολή αμφισβητεί την τουρκική απειλή και θεωρεί ότι η ελληνοτουρκική αντιπαλότητα είναι αποτέλεσμα κυρίως της λανθασμένης αντίληψης που έχει ο ένας λαός για τον άλλο. Ελλάδα και Τουρκία θα πρέπει να διαπαιδαγωγηθούν για την διατήρηση της ειρήνης και την εξεύρεση μιας ειρηνικής και δίκαιης λύσης των διαφορών τους με βάση το κοινό συμφέρον. Αυτή η λύση μπορεί να υπάρξει με διαπραγμάτευση του συνόλου των ελληνοτουρκικών προβλημάτων στο Αιγαίο σαν πακέτο, εντός ή εκτός του πλαισίου της ΕΕ. Κατά την άποψή μας, παρά τη σημασία των αντιλήψεων στην ελληνοτουρκική αντιπαράθεση, αυτές οι θέσεις έχουν σήμερα πολύ μικρή απήχηση στην ελληνική κοινή γνώμη και στο πολιτικό κόσμο της Ελλάδας, γι' αυτό το λόγο δεν προχωρήσαμε στη περαιτέρω ανάλυση τους. Για ένα παράδειγμα ακαδημαϊκού συγγράμματος που υποστηρίζει τέτοιου είδους θέσεις, βλέπε: Ηρακλείδης Α., *op. cit.*, δεύτερο μέρος του τόμου. Βλέπε, επίσης τη συμβολή του ίδιου συγγραφέα, καθώς και τα συμπεράσματα σε εκείνη του Χ. Φραγκονικολόπουλου, στο Κανελλόπουλος Α.- Φραγκονικολόπουλος Χ. (επιμέλεια), *op. cit.*, σελ. 183-198 και 67-69. Γενικότερα, βλέπε: Ηρακλείδης Α.-Κωστάκος Γ.-Φραγκονικολόπουλος Χ., *Διεθνείς Διενέξεις, Αντιμετώπιση και Επίλυση: Στοιχεία Θεωρίας και Πράξεις*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1994. Ενδιαφέρουσα παρενέργεια αυτής της διαμάχης είναι πως ορισμένοι από τους Έλληνες αναλυτές αυτοχαρακτηρίζονται ως νεο-ρεαλιστές (ή μήπως και ως ήπιοι ρεαλιστές;) για να αποφύγουν το «στιγματισμό» τους ως εθνικιστές ή ιδεαλιστές.

⁵³ Αυτή η διάσπαση προκάλεσε και το διαχωρισμό των πανεπιστημιακών τμημάτων και των ερευνητικών κέντρων της πρωτεύουσας, βλέπε: Κώνστας Δ., *Ελληνική και Ευρωπαϊκή Πολιτική 1991-1999...*, *op. cit.*, σελ. 62-68.

⁵⁴ Βλέπε, Κώνστας Δ., *Ελληνική...*, *op. cit.*, σελ. 81-83.

⁵⁵ Τα κέντρα αυτά παρουσιάζουν και αυτόνομες προτάσεις σε διάφορους χρήστες στην Ελλάδα και το Εξωτερικό.

(*think-tanks*) και που αναλαμβάνουν ειδικές μελέτες κατόπιν πρότασης που υποβάλλουν στο ΥΠΕΞ ή στο Υπουργείου Άμυνας⁵⁵. Παρόλα αυτά και εδώ εκφράζεται το παράπονο πως συχνά οι μελέτες παραμένουν ανεκμετάλλευτες σε κάποιο ράφι των υπουργείων.

Η μελέτη της διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας είναι μια εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση και ο ξένος παρατηρητής, με την ελλιπή γνώση που μπορεί να έχει για τους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων στο ΥΠΕΞ, μπορεί εύκολα να περιπέσει σε σφάλματα και να πιστέψει ότι αυτές οι σχολές επηρεάζουν άμεσα τις τελικές αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής. Η θεωρία διαφέρει από την πραγματική διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής και συχνά χρησιμοποιείται εκ των υστέρων για να «νομιμοποιήσει» τις πολιτικές επιλογές. Όπως προκύπτει από έρευνα έλληνα πολιτικού επιστήμονα, υπάρχει ελλιπής σχεδιασμός πολιτικής στο ΥΠΕΞ και η εξωτερική πολιτική διαμορφώνεται κυρίως από προσωπικότητες υψηλού επιπέδου (υπουργός των Εξωτερικών και/ή πρωθυπουργός) που επηρεάζονται πρωτίστως από τις πολιτικές τους προτιμήσεις και φιλοδοξίες, τον κοινωνικό τους περίγυρο και την ανάγκη να εξασφαλίσουν ψήφους για το κόμμα τους και τον εαυτό τους⁵⁶. Το γεγονός αυτό ωθεί στο να γίνεται η διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής μέρος της διακομματικής διαμάχης, αλλά και του εσωκομματικού ανταγωνισμού για την εξουσία. Αυτή η λαϊκίστικη συνήθεια στερεί την ελληνική εξωτερική πολιτική από συνέπεια και συνέχεια και συχνά την αυτοπαγιδεύει στο πολιτικό κόστος που προκύπτει από αντίθετες επιλογές προς την κοινή γνώμη⁵⁷. Χάνεται, έτσι, και το πλεονέκτημα των τακτικών ελιγμών, οι οποίοι θα μπορούσαν να διορθώσουν τυχόν λάθη και να οδηγήσουν σε έναν αξιοπρεπή συμβιβασμό⁵⁸. Σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα βέβαια, η πολιτική ηγεσία δεν μπορεί παρά να λαμβάνει υπόψη της την κοινή γνώμη και να επιδιώκει να εξασφαλίζει την υποστήριξή της, όμως η εξωτερική πολιτική μιας χώρας δεν πρέπει να επηρεάζεται από συναισθηματικές εξάρσεις που αντιβαίνουν στο γενικότερο εθνικό της συμφέρον.

Σε αυτό το πλαίσιο, θα συμπεραίναμε πως περισσότερη δυνατότητα να επηρεάσουν τις πολιτικές αποφάσεις φαίνεται να έχουν τα πρόσωπα που βρίσκονται στον στενό κύκλο του υπουργού (είτε ως προσωπικοί σύμβουλοι είτε όχι) και, κυρίως, τα πρόσωπα που καταφέρνουν να αναλάβουν υπεύθυνες θέσεις στο Υπουργείο Εξωτερικών ή σε διεθνής θεσμούς. Πρόσωπα που όμως συχνά χάνουν το ρόλο τους με την αλλαγή του υπουργού ή την αλλαγή Κυβέρνησης. Γενικότερα πάντως, η επιρροή των δύο σχολών περιορίζεται κυρίως στο επικοινωνιακό πεδίο.

⁵⁶ Βλέπε: Ioakimidis C. P., *The Model of Foreign Policy-Making in Greece: Personalities versus Institutions*, in Stavrides S.-Couloumbis Th.-Veremis Th.-Waites N. (ed.), *The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990s*, London, Macmillan Press, 1999, p. 140-170. Γενικότερα για την θεσμική διάσταση της εξωτερικής πολιτικής, βλέπε: Στοφορόπουλος Θ.-Μακρυδημήτρης Α, *Το Σύστημα της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής: Η Θεσμική Διάσταση*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 1997.

⁵⁷ Για τον ρόλο του ελληνικού πολιτικού συστήματος και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης σε αυτή την εξέλιξη, βλέπε: Φραγκονικολόπουλος Χ., *op. cit.*, σελ. 27-35.

⁵⁸ Ο κ. Π. Ιωακειμίδης γράφει ότι η διεθνής απομόνωση που συνεπάγεται αυτή η πορεία, συχνά αντίθετη και με τα εθνικά συμφέροντα (πολιτικά και οικονομικά) της χώρας, πολλές φορές υποχρεώνει την Ελλάδα να δεχτεί συμβιβασμούς σε χαμηλότερο παρονομαστή απ' ό τι θα μπορούσε να είχε κάνει αν τον επιδίωκε πριν από την απομόνωση της. Το παράδειγμα του συγγραφέα βασίζεται στην υπόθεση των Σκοπίων, βλέπε: Ioakimidis C. P., *The Model of Foreign Policy-Making in Greece...*, *op. cit.*, σελ. 154-159. Όσον αφορά στην υπόθεση των Σκοπίων, ενδιαφέρον είναι να δει κανείς τις παρατηρήσεις του πρέσβη επί τιμή Γ. Σέκερη που βασίζονται στη ρεαλιστική θεωρία, βλέπε: Κανελλόπουλος Α.-Φραγκονικολόπουλος Χ. (επιμέλεια), *op. cit.*, σελ. 323-333.

Σκέψεις για την Αλλαγή Προσέγγισης της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής

Η συζήτηση που δημιουργήθηκε γύρω από τη δημόσια αντιπαράθεση των σχολών βοήθησε, ως ένα σημείο, στην προετοιμασία της κοινής γνώμης για την επερχόμενη αλλαγή συμπεριφοράς της Ελλάδας απέναντι στους γείτονες της, όμως τα πραγματικά αίτια της αλλαγής θα πρέπει να αναζητηθούν σε πιο πρακτικά κίνητρα. Χωρίς να επιδιώκουμε να εξαντλήσουμε εδώ το θέμα, θα θέλαμε να παραθέσουμε συνοπτικά ορισμένες παρατηρήσεις.

Η Ελλάδα στην αρχή της δεκαετίας του '90 βρέθηκε απομονωμένη στον ευρωπαϊκό και στο διεθνή χώρο εξαιτίας της βαλκανικής πολιτικής της που κινήθηκε σε διαφορετική πορεία σε σχέση με τα ευρωπαϊκά και αμερικανικά συμφέροντα στην περιοχή. Εκτός από τις μεγάλες πιέσεις που δέχτηκε από το εξωτερικό, η τότε πολιτική της αντιμετώπισε και τα εσωτερικά οικονομικά συμφέροντα της χώρας, τα οποία προχώρησαν σε επενδύσεις στην περιοχή των Βαλκανίων παραβιάζοντας ακόμα και το εμπάργκο κατά των Σκοπίων⁵⁹. Αυτές οι πιέσεις σε συνδυασμό με τις ανησυχίες που προκαλούσε η προσπάθεια της Τουρκίας να εκμεταλλευτεί την ελληνική απομόνωση, έπεισαν την Αθήνα να χαμηλώσει τους τόνους απέναντι στους βόρειους γείτονες της και οδήγησαν στην άρση του εμπάργκο κατά της FYROM. Χάρη στη Μεταβατική Συμφωνία της Νέας Υόρκης του Σεπτεμβρίου του 1995⁶⁰, η Ελλάδα κατάφερε να «αποσκοπιανοποιήσει» την εξωτερική πολιτική της και να διευρύνει τους ορίζοντες της. Έτσι, η Ελλάδα είναι σήμερα ο πρώτος οικονομικός εταίρος της ΠΓΔΜ και κατέχει μεγάλο μέρος της αγοράς της Αλβανίας και της Βουλγαρίας ενώ εμφανίζεται ως σημαντικός παράγοντας για τη σταθερότητα στη Νοτιοανατολική Ευρώπη.

Όσον αφορά στην Τουρκία, η απομόνωση της Ελλάδας ήταν μάλλον λιγότερο σημαντικός παράγοντας, γιατί αν και οι Ευρωπαίοι εταίροι επιθυμούσαν την προώθηση των ευρωτουρκικών σχέσεων μέσω της Τελωνιακής Ένωσης ΕΚ-Τουρκίας, πολλοί από αυτούς διατηρούσαν και συνεχίζουν να διατηρούν σοβαρές επιφυλάξεις για την ένταξη της Τουρκίας στην Ένωση. Έτσι η Αθήνα, νωρίς το 1995, απέσυρε το βέτο της για την ΤΕ της Τουρκίας, αλλά μόνο μετά από την επιτυχή διασύνδεση με το θέμα της έναρξης των διαπραγματεύσεων για την ένταξη της Κύπρου.

Πιο σημαντικός φαίνεται να ήταν ο ρόλος των εσωτερικών οικονομικών συμφερόντων. Ο επιχειρηματικός κόσμος στην Ελλάδα είδε από την αρχή τις ευκαιρίες που προσέφερε η Τελωνιακή Ένωση της ΕΕ με την Τουρκία. Τον Ιανουάριο του 1996, και ενώ η κρίση των Ιμίων βρισκόταν σε εξέλιξη, υπογράφηκε στην Αθήνα ένα πρωτόκολλο συνεργασίας μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων τουριστικών πρακτόρων⁶¹. Οι δύο συμβαλλόμενες πλευρές δεσμεύτηκαν να λάβουν μέτρα για να σταματήσουν πράξεις που μπορούσαν να οδηγήσουν σε ένταση ανάμεσα στις χώρες τους. Έπειτα, οι Έλληνες τουριστικοί πράκτορες προχώρησαν

⁵⁹ Βλέπε: Ioakimidis C. P., *op. cit.*, σελ. 156-157.

⁶⁰ Για αυτή την συμφωνία, βλέπε: Ροζάκης Χ., *Πολιτικές και Νομικές Διαστάσεις της Μεταβατικής Συμφωνίας της Νέας Υόρκης μεταξύ της Ελλάδας και ΠΓΔΜ*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 1996. Για τις προοπτικές ανάπτυξης των οικονομικών σχέσεων Ελλάδας-ΠΓΔΜ μετά την υπογραφή της Μεταβατικής Συμφωνίας, βλέπε: Τσαρδανίδης Χ. (επιμέλεια), *Οι Οικονομικές Σχέσεις Ελλάδας-Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας: Προοπτικές Συνεργασίας*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 1996, ιδιαίτερα μέρος τρίτο, σελ. 164-επ..

⁶¹ Καθημερινή, 9 Μαΐου 1996.

μέχρι και στην άσκηση πιέσεων στο Υπουργείο Εξωτερικών για την κατάργηση της απαιτούμενης βίζας για τους Τούρκους πολίτες που επιθυμούσαν να επισκεφτούν την Ελλάδα. Όπως παρατηρεί ο Π. Κ. Ιωακειμίδης, «ποτέ στο παρελθόν τα ελληνικά οικονομικά συμφέροντα δεν ήταν τόσο έκδηλα σε αντίθεση με την επίσημη πολιτική που ακολουθούσε η χώρα σε ένα τόσο ευαίσθητο τομέα, τις ελληνοτουρκικές σχέσεις»⁶². Έκτοτε, παρά το σχετικά τεταμένο κλίμα που επικράτησε μέχρι το καλοκαίρι του 1999, οι ελληνοτουρκικές εμπορικές συναλλαγές σημείωσαν θεαματική αύξηση προσεγγίζοντας σήμερα το επίπεδο του ενός δισεκατομμυρίου δολαρίων από 273,8 εκατ. δολ. που ήταν το 1994, οι ελληνικές εξαγωγές προς την Τουρκία πέρασαν από 168.7 εκατ. δολ. το 1994 σε 544,2 εκατ. δολ. το 2000⁶³ και εκτιμάται ότι το 2002 οι ελληνικές επενδύσεις στην Τουρκία θα φτάσουν τα 100 εκατ. δολ.⁶⁴, ποσά που λαμβάνοντας υπόψη το συνολικό μέγεθος της ελληνικής οικονομίας κάθε άλλο παρά ευκαταφρόνητα μπορούν να θεωρηθούν⁶⁵.

Η κρίση των Ιμίων φαίνεται όμως να ήταν το σημείο καμπής για την αλλαγή της ελληνικής στρατηγικής απέναντι στην Τουρκία. Στις αρχές του 1996, όταν η Ελλάδα βρέθηκε μπροστά σε αυτό που θεωρούσε ως μία έμπρακτη απειλή κατά της εδαφικής ακεραιότητας της⁶⁶, αποδείχτηκε πως η Αθήνα δεν διέθετε μια στρατηγική που να μπορούσε να διαχειριστεί τέτοιου είδους κρίσεις χωρίς να τις κλιμακώσει και να οδηγηθεί σε γενικό πόλεμο με την Άγκυρα, ενδεχόμενο που θα έθετε υπό σοβαρή αμφισβήτηση την προοπτική οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης της χώρας με

⁶² Ioakimidis C. P., op. cit., σελ. 157. Η στάση της Ελλάδας στην υπόθεση Οτζαλάν - που προκάλεσε στα τέλη του Φλεβάρη 1999 το τουρκικό μποϊκοτάζ εναντίον των ελληνικών προϊόντων και τη διακοπή της λειτουργίας του Συμβουλίου Ελληνο-Τουρκικής Επιχειρηματικής Συνεργασίας (ΣΕΤΕΣ) που λειτουργούσε από τον καιρό του πρώτου Νταβός (1988) - έδειξε πως μέρος της πολιτικής ηγεσίας εξακολουθούσε να κινείται σε αντίθετη πορεία σε σχέση με τα οικονομικά συμφέροντα της χώρας. Το ΣΕΤΕΣ επαναλειτούργησε από τις 2 Σεπτεμβρίου 1999 και, μέσα στο φιλικό κλίμα που επικράτησε από τότε, το Φεβρουάριο 2001 ιδρύθηκε και Ελληνο-Τουρκικό Επιμελητήριο. Βλέπε: Τσαρδανίδης Χ., *Οι Ελληνο-Τουρκικές Οικονομικές Σχέσεις*, στο Ανασκόπηση Αμυντικής & Εξωτερικής Πολιτικής 2000/ΕΛΙΑΜΕΠ, *Οι Ελληνο-τουρκικές Σχέσεις 1999-2000*, Αθήνα, Παρατηρητής, 2000, σελ. 408 και Βερβερίδου Μ., *Η Ελληνο-τουρκική Οικονομική Συνεργασία: Προβλήματα και Προοπτικές*, στο Αγορά Χωρίς Σύνορα, τόμος 7, Τεύχος 1, Ιούνιος-Αύγουστος 2001, σελ. 4-6.

⁶³ Για πιο αναλυτικά στοιχεία για τις οικονομικές σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, βλέπε: Βερβερίδου Μ., *Η Ελληνο-τουρκική Οικονομική Συνεργασία: Προβλήματα και Προοπτικές*, στο Αγορά Χωρίς Σύνορα, τόμος 7, Τεύχος 1, Ιούνιος-Αύγουστος 2001, πίνακας 1, σελ. 7. Το ύψος των εξαγωγών μειώθηκε δραστικά κατά τη διάρκεια του 2001 εξαιτίας της βαριάς οικονομικής κρίσης της Τουρκίας, βλέπε: Το Βήμα, 4 Νοεμβρίου 2001 και Η Ναυτεμπορική, 7 Νοεμβρίου 2001.

⁶⁴ Εφημερ., 14 Μαρτίου 2002.

⁶⁵ Βέβαια δεν είναι ακόμα ξεκάθαρο ποια είναι η σχέση μεταξύ οικονομίας και πολιτικής, αν δηλαδή οι οικονομικές σχέσεις ακολουθούν τις πολιτικές ή το αντίστροφο. Για την ελληνο-τουρκική συνεργασία γενικότερα, βλέπε τις συμβολές των Βιδάλη Ε., Κουτσίκου Π., Καραφωτάκη Ε., Μυριάνθη Μ. και Τσαρδανίδη Χ. στο Ανασκόπηση Αμυντικής & Εξωτερικής Πολιτικής 2000/ΕΛΙΑΜΕΠ, *Οι Ελληνο-τουρκικές Σχέσεις 1999-2000*, Αθήνα, Παρατηρητής, 2000, σελ. 373-επ.. Βλέπε, επίσης, Λιαργκόβας Π., *Η Τουρκική Οικονομία και οι Προοπτικές Ελληνο-τουρκικής Οικονομικής Συνεργασίας*, στο Καζάκος Π. (επιμέλεια), *Η Ελλάδα και το Ευρωπαϊκό Μέλλον της Τουρκίας*, op. cit., σελ. 231-επ., και Βερβερίδου Μ., *Η Ελληνο-τουρκική Οικονομική Συνεργασία: Προβλήματα και Προοπτικές*, στο Αγορά Χωρίς Σύνορα, τόμος 7, Τεύχος 1, Ιούνιος-Αύγουστος 2001, σελ. 3-14.

⁶⁶ Ο καθ. Χ. Γιαλλουρίδης, στις παραδόσεις του και στην προσωπική συνέντευξή μας, υποστήριξε πως η διαχείριση αυτής της κρίσης αποτέλεσε την αποτυχία της ελληνικής αποτρεπτικής στρατηγικής στον αιγιακό χώρο, ενώ η κρίση των Στροβιλίων, το καλοκαίρι του 2000, αποτέλεσε την αποτυχία της και στη Κύπρο. Κατά την άποψή μας η συμπεριφορά της ελληνικής πλευράς στο επεισόδιο των Στροβιλίων είναι ενδεικτική της σύμπλευσης Αθηνών και Λευκωσίας στη νέα στρατηγική που χαράχτηκε από το 1996 και έπειτα. Βλέπε, επίσης: Tziampiris A., *Towards an Endgame for the Cyprus Issue? Cyprus in the Aftermath of the Helsinki European Council*, Etudes Helleniques/Hellenic Studies (University of Quebec/Canada), vol. 9, n. 1, Printemps/Spring 2001.

τους υπόλοιπους κοινοτικούς εταίρους της. Η αμερικανική επέμβαση στην κρίση ήταν σημαντική - και, κατά την άποψη μας, ήρθε ως «μάννα εξ ουρανού» για την ελληνική πολιτική ηγεσία – από τη στιγμή που έθετε ως προϋπόθεση τη μη χρήση στρατιωτικής βίας για την επίλυση της διαφοράς⁶⁷. Η επέμβαση αυτή οδήγησε τελικά σε ένα συμβιβασμό που, αν και δυσμενέστερος για την ελληνική πλευρά, διαφύλαξε την ειρήνη στο Αιγαίο και επέτρεψε στην κυβέρνηση Σημίτη και στον ελληνικό λαό να επιτύχουν το στρατηγικό στόχο της ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ. Εκεί που θέλουμε να καταλήξουμε είναι πως η ελληνική πλευρά από το 1996 και έπειτα αρχίζει να χαμηλώνει τους τόνους⁶⁸, αν και δεν έλειψαν ορισμένα παρατράγουδα (S-300, υπόθεση Οτζαλάν), και όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν (1999: διπλωματία των σεισμών) ξεκινάει ένα διάλογο με την τουρκική πλευρά με σκοπό, όχι μόνο να διαχειριστεί, αλλά κυρίως να αποφύγει κρίσεις και θερμά επεισόδια τόσο στο Αιγαίο όσο και στη Κύπρο.

Σε αυτή την εξέλιξη συνέβαλε και η συμπεριφορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά την κρίση των Ιμίων. Η ιταλική προεδρία συνέστησε στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές να δήξουν μετριοπάθεια και να αποφύγουν κάθε ενέργεια και δήλωση που θα μπορούσε να εντείνει την κατάσταση και εξέφρασε την πεποίθηση ότι η ελληνοτουρκική διαφορά θα μπορούσε να βρει λύση σε νομικό επίπεδο, είτε σε διαιτητικό δικαστήριο είτε στο διεθνές δικαστήριο της Χάγης⁶⁹. Κατόπιν, στα πλαίσια της επικείμενης διεύρυνσης, τα όργανα της ΕΕ ήταν πιο σαφή όταν - πρώτα με την έκθεση της Επιτροπής «Ατζέντα 2000. Για μία ισχυρότερη και ευρύτερη Ευρώπη»⁷⁰ που καταρτίστηκε στις 15 Ιουλίου 1997 και έπειτα με τα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Ελσίνκι του Δεκέμβρη του 1999- υπέδειξαν το ΔΔ της Χάγης ως το καταλληλότερο μέσο διευθέτησης των διασυνοριακών διαφορών των υποψήφιων για ένταξη χωρών⁷¹, γεγονός που ανταποκρίνεται στην πάγια θέση της Ελλάδας να δίνει νομική διάσταση στα ελληνοτουρκικά προβλήματα του Αιγαίου.

⁶⁷ Για μια ανάλυση των γεγονότων και της σημασίας της αμερικανικής επέμβασης στη κρίση, βλέπε: Μαυρίδης Π.-Φακιολάς Ε., *Στρατηγική Διαχείρισης Κρίσης και η Ελληνοτουρκική Αντιπαράθεση: η Περίπτωση των Ιμίων*, στο Γιαλλουρίδης Κ. Χρ.-Τσάκωνας Ι. Π., *Ελλάδα και Τουρκία μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου*, Αθήνα, εκδ. Ι. Σιδέρης, 1999. Γενικότερα, βλέπε: Alifantis S., *Greek National Defense in the Aftermath of the Imia Crisis: The Concept of "Flexible Retaliation"*, στο Yiallurides K. Ch.-Tsakonas J. P. (edited by), *Greece and Turkey after the End of the Cold War*, New York-Athens, Aristide D. Caratsas, 2001, σελ. 185-203, και Κούρκουλας Α., *Ίμια, Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, Αθήνα, Εκδ. Ι. Σιδέρης, 1997.

⁶⁸ Ενδεικτικό είναι πως μόλις λίγο καιρό μετά την κρίση στα Ίμια, ο Πρωθυπουργός Κ. Σημίτης αρχίζει να ανταποκρίνεται θετικά στα τουρκικά ανοίγματα για διάλογο – Βλέπε: Briefing, Issue 1087, April 15, 1996, pag. 5 – και πως στις 27 Απριλίου, μετά τη συνάντηση του Έλληνα Υπουργού Θ. Πάγκαλου με τον Τούρκο ομόλογο του Ε. Γκιονενσάι στο Βουκουρέστι, οι δύο υπουργοί συμφωνούν να συνεχίσουν τις συναντήσεις τους και στο μέλλον, Βλέπε: ΑΠΕ, 28 Απριλίου 1996.

⁶⁹ ΑΠΕ, 8 Φεβρουαρίου 1996. Ειδικότερα, βλέπε: Περράκης Σ., *Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Κρίση των Ίμια*, στο *Οι Ημερίδες του ΙΣΤΑΜΕ*, Αθήνα, ΙΣΤΑΜΕ, Απρίλιος-Ιούλιος 1997, σελ. 140-152.

⁷⁰ COM (97) 2000 τελικό. Για μια περίληψη, βλέπε: Σπυρόπουλος Γ., *Η Νέα Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Agenda 2000: Η Ένταξη της Κύπρου*, Λευκωσία, Πρακτικά Συνεδρίου ΕΚΕΜ, 12 Μαρτίου 1998, σελ. 16-18.

⁷¹ Όμως - όπως υπενθυμίζει ο κ. Σ. Περράκης σε πρόσφατο άρθρο του - παρά το πολιτικό βάρος τους, από τα συμπεράσματα του Ελσίνκι δεν προκύπτει καμιά νομική δέσμευση της Τουρκίας για προσφυγή στο ΔΔ της Χάγης ύστερα από την εξάντληση των όποιων προσπαθειών για επίλυση των μεθοριακών διαφορών με την Ελλάδα. Για αυτή την προσφυγή απαιτείται η αναγνώριση της δικαιοδοσίας του ΔΔ, είτε με μονομερή δήλωση είτε με συνυποσχετικό. Η Ελλάδα προσέφυγε σε «διερευνητικό» διάλογο με την Τουρκία με σκοπό να συνταχθεί ένα συνυποσχετικό για το θέμα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας. Βλέπε, Περράκης Σ., *Ο Νέος Ελληνοτουρκικός «διερευνητικός» διάλογος: Αυθεντική Βούληση για Επίλυση Διμερών Διαφορών ή Απλή Άσκηση Προσομοίωσης;*, Κοσμογραφία, τ. 2, 2002, σελ. 41-47.

Η συμφωνία του Ελσίνκι είναι ένα στοιχείο που ενδυνάμωσε την ήδη προδιαγραφόμενη πορεία προς την ελληνοτουρκική επαναπροσέγγιση. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο η ελληνική κυβέρνηση κατάφερε να αποσυνδέσει το θέμα της επίλυσης του πολιτικού προβλήματος της Κύπρου από την απόφαση για την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ένωση. Το Ελσίνκι και η εταιρική σχέση της Τουρκίας μπορεί να προσέδωσαν στην Άγκυρα τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό που τόσο πολύ επιθυμούσε, όμως παράλληλα την υποχρέωσαν να διεξάγει το διάλογο με την Αθήνα σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο όπου η τελευταία έχει σαφές διαπραγματευτικό πλεονέκτημα. Τα πολιτικά κριτήρια⁷² που τέθηκαν για την έναρξη διαπραγματεύσεων για την ένταξη της Τουρκίας δικαιώνουν σε μεγάλο βαθμό τη πολιτική που ακολούθησε η Ελλάδα στις Βρυξέλλες από το 1985 και έτσι δεν υπήρχε πλέον λόγος να εμφανίζεται η Αθήνα ως το βασικό εμπόδιο στην ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας.

Πέρα από τις ελπίδες και τις πραγματικές προοπτικές για ένα «ιστορικό ελληνοτουρκικό συμβιβασμό», ο διάλογος από μόνος του αποτελεί μια ελληνική επιτυχία, αφού επιτρέπει στην Ελλάδα να εμφανίζεται ως μία δημοκρατική ευρωπαϊκή χώρα που προσπαθεί να επιλύσει με ειρηνικό τρόπο τα προβλήματα που αντιμετωπίζει απέναντι σε μια στρατοκρατική και επιθετική Τουρκία. Με αυτό τον τρόπο η ελληνική πλευρά «ποντάρισε» στο ευρωπαϊκό χαρτί - και την εξωτερική εξισορρόπηση που της προσφέρει - με σκοπό να μπορέσει να εξισορροπήσει καλύτερα την σχετική στρατιωτική υπεροχή της Τουρκίας⁷³. Όσο η ελληνική πλευρά συνεχίζει το διάλογο στο Αιγαίο και στην Κύπρο θα είναι πιο δύσκολο για τη Τουρκία να προβεί χωρίς κόστος σε επιθετικές ενέργειες και θα αποτελέσει μεγάλη επιτυχία του διαλόγου και της ελληνικής στρατηγικής αν επιτευχθεί η ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ χωρίς να μπορέσει η Άγκυρα να πραγματοποιήσει τις απειλές της.

Από τις παραπάνω παρατηρήσεις φτάνουμε στο συμπέρασμα πως η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας άρχισε να εγκαταλείπει την λογική της καθαρά γεωπολιτικής θεώρησης και να υιοθετεί τη λογική της γεωοικονομίας. Ωστόσο, η αλλαγή προσέγγισης απέναντι στην Τουρκία φαίνεται να είναι προϊόν μιας νέας τακτικής από την στιγμή που στρατηγικός στόχος της Ελλάδας παραμένει η αντιμετώπιση της τουρκικής απειλής, τόσο στον ελλαδικό όσο και στον κυπριακό χώρο. Η τακτική αυτή μπορεί όμως, κατά την γνώμη μας, να μετεξελιχθεί σε στρατηγική όταν και αν και οι δύο πλευρές του Αιγαίου καταλάβουν πως το «παιχνίδι» στην σημερινή Ευρώπη δεν παίζεται πλέον με απειλές και στρατιωτικές αντιπαραθέσεις και αποφασίσουν πραγματικά να εντάξουν τις διαφορές τους στο ευρωπαϊκό πλαίσιο ειρηνικής επίλυσης των διαφορών.

⁷² Βλέπε: Droutsas P. D.-Tsakonas J. P., *Turkey's "Road Map" to the European Union: Implications for Greek-Turkish Relations and the Cyprus Issue*, Etudes Helléniques/Hellenic Studies, Vol. 9, n. 9, Printemps/Spring 2001, σελ. 71-99, ιδιαίτερα τις υποσημειώσεις 20 και 21. Βλέπε, επίσης, την υποσημείωση 38 στο παρόν κείμενο.

⁷³ Βλέπε: Tsakonas J. P., *Post-Cold War Security Dilemmas: Greece in Search of the Right Balancing Recipe*, στο Yiallurides K. Ch.-Tsakonas J. P. (edited by), op. cit., σελ. 145-166.